

ВЛ 3672 ЗА ДУШУ ДИТИНИ І. ПЕТРІВ 1949

В.П.

3672

ІВАННА Петрів

ЗА ДУШУ

ДИТИНИ

МАЛІН 1949

Вп

3672

ІВАННА ПЕТРІВ

ЗА
ДУШУ
ДИТИНИ

Накладом Українського Видавництва в Бельгії

К. Мулькевич — Малін.

1949

Вп.

3672

ПЕРЕДМОВА

Перед нами невеличка, але яка багата і важлива своїм змістом брошура. — "За душу дитини" назвала Шан. Авторка цю збірку своїх статей на виховні теми, і ця назва відповідає вповні змістові книжечки. Авторка, відомий досвідчений педагог, що впродовж великої частини свого життя виховала й формувала душі тисячів українських дітей у Рідному Краю і на чужині, ділиться своїм багатим педагогічним досвідом з українськими батьками і матерями — скитальцями. Їй присвічує єдина ідея: допомогти молодим недосвідченим батькам і матерям серед важких умовин скитальського життя виховати по-людському й по-Божому своїх дітей, цей найцінніший скарб, винесений з руїн і згарищ воєнного і повоєнного світу, та тим самим врятувати ці молоді українські душі для Бога і для України.

Ніжна любов матері, що йде в-парі з ґрунтовним знанням фізіології психології дитини, глибока релігійність і щирий патріотизм життєвий практицизм і бадьорий оптимізм, добряча вирозумілість для людських слабостей, але й безжалісне бичування важких прогріхів нечесних і нерозумних батьків супроти власних дітей, ціла низка практичних порад і вказівок для доброго домашнього виховання дітей, врешті надзвичайно легкий і ясний виклад глибоких думок, — оце короткий, хоч і хаотичний, перелік цінних прикмет брошури "За душу дитини".

В час, коли ми не маємо ще розбудованого рідного шкільництва на чужині, коли не розпоряджаємо досвідченими учительськими кадрами, коли даремно ждемо на появу добрих педагогічних підручників, мала брошура п. Іванни Петрів з честю сповнить велику роль першого посібника у виховній роботі молодих батьків і педагогів. Вона дасть їм в легкій приступній формі перші основні відомості з ділянки педагогіки, педології, фізіології й психології дитини та соціології, як рівнож практичні вказівки на всякі обставини щоденного життя в родині. В тому відношенні ця книжечка напевно заважить дуже додатньо на висліді нашого повсякденного бою за душу української дитини.

Українське Видавництво в Бельгії.

З МОЙОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

1. Виховний обов'язок батька-матері.

Проїшла воєнна хуртовина по наших землях, знівечила наші надбання, знівечила життя тисячів-тисячів молодих людей, квіту народу, тисячі розбрилися по світі, як сполохані птиці з рідного гнізда. Скитаються прогнані з Рідного Краю зі своїм важким хрестом на плечах. Ідуть вони, падають знесилені по дорозі, знова піднімаються, набирають сил та з іменем Христа, з Його ідеями в душі, здобувають п'ядь за п'ядео ґрунт під ногами. На руках у них маленькі діти й побіч них маленькі діти, і за ними підбігають маленькі діти... Гордість і надія народу! Наша зміна!

Ви, батьки-вигнанці та скитальці, мусите виховувати своїх дітей серед незавидних умовин скитальського життя...

Але виховання дітей, це питання, яке лежить на серці не тільки батькам та виховникам. Цим питанням займаються найвищі церковні круги, цим питанням займаються керівні національні чи державні чинники. А все ж таки здається мені, що цьому питанню самі батьки та виховники присвячують ще дуже мало труду, це питання не знайшло ще належного зрозуміння. Весь тягар виховання скинено на школи і здавалось би, що питання виховання розв'язане. Міжтим, школа — це збірне виховання, яке бере під увагу середню можливість дитячих душ. Школа не є в силі займатися індивідуально кожною дитиною. Школа, це добра виховна інституція для виховання людської спільноти. Кожній поодинокій людській істоті приходиться жити не тільки своїм власним життям, але теж життям родинним та суспільним. Школа вже змалку заставляє дівчату жити спільним життям, при-

стосовувати своє особисте "я" до вимог загалу, своє життя відмірювати згідно з потребами життя спільноти.

Вихованням кожної дитини зокрема можуть найкраще займатися батьки, родичі. Вони знають свою дитину від першого дня її життя і з цією власне хвилиною починається виховання дитини. Зразу це виховання обмежується тільки до плекання її немічного тіла, але вже з хвилиною придатності зміслів спостерігання, зачинає формуватися розум і душа дитини. Плекаємо тіло дитини, щоб стало життєздатне; треба ж плекати і душу дитини, щоб стала в християнському значенні життєздатна. З кожного дому, з кожної родини, треба зробити виховну інституцію, а батькам треба дати належну педагогічну допомогу.

Шановні Батьки! Запитайте себе самих, так щиро з рукою на серці, хто з вас поцікавився колинебудь питанням педагогії, педології чи психології? Чи цікавили вас колинебудь прояви душі вашої дитини? Про фізичний її розвій ви дбали; кормили, зодягали, придержувалися приписів гігієни. Матері студіювали дитячу кухню, дитячі недуги, дитячий одяг. Це все називається у вас "вихованням" дитини. Ви її годували як пса або теля, а виховували не ви, а обставини, вулиця, оточення, життя, яке дуже часто калічило душу вашої дитини в жахливий спосіб, а ви цього не добачували. Ба навіть дуже часто ви самі помагали калічити душу вашої дитини, що-правда несвідомо, але з вашої вини...

До кожної роботи треба бодай крихітки знання цієї роботи, бодай крихітки підготовки, а ви беретеся за виховання дітей, за плекання їхніх душ, без ніякого знання цієї роботи, ба навіть без доброї волі пізнати бодай у примітивних зарисах матеріял, з якого ви маєте виховати вартісну людину. Вправді є батьки з вродженим педагогічним хи-

стом, які інстинктивно вичувають душу дитини, але цих дуже мало. Більшість батьків тільки жде цієї хвилини, щоби дитину віддати в школу та побутися клопоту з вихованням. Не так воно повинно бути, дорогі батьки!

Школа, масове виховання, тільки пособляє властивому вихованню, вона піддержує вашу працю над вихованням ваших дітей, але школа не є вповні виховною інституцією. Такою інституцією є "дім", і справжніми виховниками є батьки, або бодай одно з них.

В наших скитальських умовах життя, коли батько зайнятий цілий день працею поза домом, цілий тягар виховання спадає на матір. Тут не можемо числити навіть на допомогу школи, бо школа чужа, а курси української мови, організовані то тут, то там при школах, не можуть брати на себе відповідальності за психічне виховання дитвори, бо на це і брак часу, і брак спроможности, і брак фахових сил.

Українська мамо! Чи застановилась ти коли над твоїм великим відповідальним завданням? Чи перевірила ти свої сили та своє знання? Чи старалась ти пізнати свою дитину, її фізичні та духові спроможності? Чи старалась ти пізнати всі чинники, що впливають на фізичний розвій та кристалізування духових цінностей твоєї дитини? Чи знаєш, як запобігати лихові, як пособляти доброму? А чи знаєш ти, що на твого сина, на твою доню, жде Рідний Край?

Народня приповідна каже: "Діти ховати, — камінь глодати!" А ти, українська мамо, мусиш цього діла доконати серед несприятливих умовин біженства. Нема тобі ні від кого помочи ні поради, а час минає, а діти ростуть та виростають собі самопас... Час найвищий отрястись із байдужного легковаження собі цієї преважливої справи.

2. Бажаєте щастя дитині ?

Хто з батьків не хотівби якнайкраще виховати своєї дитини ? Хто з батьків не хотівби бачити своєї дитини вдоволеною, веселою, щасливою людиною ? Хто з батьків не хотівби, щоби його дитина була чесним та хосенним членом суспільности ? А все те залежить тільки від вас, батьки !

Здорові батьки приводять на світ здорових дітей. Лікарські досліди виказують, що не тільки подібність у будові тіла одідичують діти по батьках, але навіть цю саму групу крові і цю саму склонність чи відпорність на різні недуги. Психологічні досліди виказали, що діти одідичують по батьках їхню вдачу, їхні здібності та уподобання, їхні психічні прикмети. Педагогія виказує, що вихованням можна сформувати душу людини після впадоби виховника, а принайменше надати напрям життю людини. Батьки дали життя своїй дитині, обдарували її своїм власним фізіологічним та психічним приданим. Батьки є виховниками своєї дитини, спрямовують її душу по своїй найкращій спроможності та волі. Які батьки, такі діти. Молоді люди, що задумують подружитися, мусять до цього діла приступати з думкою про майбутнє покоління. Якщо фізіологічне каліцтво і склонності організму відстрашують від подружжя, щоб не приводити на світ нових хворих та калік, о скільки більше відстрашувати нас повинно духове каліцтво, злі склонності та привички, які стали другою натурою даної людини, скошлявили та викрутили її душу. Ці всі духові недомагання одідичать діти, а батьки своїм впливом ще закріплять їх у душах своїх дітей. Виховуються кадри нових духових хворих і калік. Перш-за-все треба привести себе до повного духового здоров'я, а опісля думати про подружжя. Найкращим ліком на всі недомагання душі є сильна воля та невідклична постанова. Треба вмі-

ти застановитися над станом власної душі, треба вміти її проаналізувати й осудити. Треба відкинути всякі оправдання на власну оборону, як напр. : це вже моя вдача, я вже такий вродився, я нервовий, обставини змушують мене до цього, і т.п. Брак сильної волі, це теж духова неміч, яку треба систематично лікувати.

Лікар-психіятр лікує психічні недуги фізіологічного характеру, нервові захитання і т.п. Але є психічні недуги, яких лікар не узнає недугами. Ці недуги — це брак вразливости совісти, викривлення найнижніших психічних чинностей, а саме шляхотних почувань. Чи буде лікар-психіятр лікувати людину тому, що вона ненавидить ближнього, або тому, що скривдила сироту, або тому, що зрадила свій нарід. Чи буде лікар-психіятр лікувати людину, яка не узнає законів моралі, яка не признає ніяких святощів та вищостей понад свій розум ? Такі недуги треба лікувати самому.

Хто хоче виховати добре своїх дітей, мусить, найперше перевиховати себе. Виховання своїх дітей зачинай від себе самого ще тоді, коли твої діти ще не побачили денного світла. До виховання дітей треба бути підготованим і готовим. Перекуй та загартуй свою душу ! Позволь, щоб любов заволоділа нею. Там де є любов, не буде місця злому. Любов Бога, любов Батьківщини, любов ближнього, любов у подружжю, батьківська любов, — не дозволить тобі на відхилення на ліво. Вона увійде в кров і кість твою і твоїх нащадків. Тоді будеш певний, що твої внуки та правнуки дістануть від тебе в придане тонкість совісти та шляхотність почувань. Будеш тоді сам щасливою людиною. Щасливою навіть у стражданнях. Будеш тоді готовий взяти на себе відповідальність за виховання твоїх дітей. Краще прив'язати собі млинський камінь на шиї та кинутися в море, чим зле виховати дитину !

3. Авторитет батька і матері.

У виховній роботі велике значення має авторитет виховника. Якщо виховник виробив собі авторитет у вихованків, може бути певен, що його дальша робота буде завсіди успішна. Виховник, який здобув собі повагу та пошану у вихованків, здобув собі рівночасно їхню любов і довір'я, здобув собі авторитет. Здобути собі авторитет не є легкою справою. Є виховники, що самою своєю появою здобувають собі авторитет, викликають відповідне наставлення в серцях і душах вихованків. Є це вроджений дар. Хто його не має, мусить здобути собі цю вартість відповідним поступуванням; у нас є фальшиве поняття, що батько чи учитель має авторитет, якщо діти його бояться. Вслід за цим батько хоче здобути собі авторитет ремем, а вчитель строгим поступуванням. Неправдиве наше поняття, що батька мусять діти "боятися", а маму "любити". Батько забороняє, а мама нішком на те саме дозволяє; батько за непослух погнівається, а мама у тій самій хвилині цілує. Авторитет здобуваємо спокійним, зрівноваженим, консеквентним та глибоко обдуманим поступуванням. Наказ, доручення, заборона виховника мусять бути невідкличні. Від зарання свого життя дитина мусить призвичаїтись, що наказ батька чи матері мусить бути виконаний. Те, що батьки раз заборонили, не може бути іншим разом дозволене або пропущене безкарно. Поступування батьків мусить відзначатися на кожному кроці єдністю і спільним порозумінням. Обое мусять поступати консеквентно, одне одного спомагати в осягненню наміченої мети. На жаль, як часто чуємо в наших родинах: "Чого ти батька слухаєш? Він нічого не знає!", або: "Не слухай мами, роби так, як я кажу!", — "Та чого ти причепився до дитини!" І т.п. Виховник мусить добре надуматися, чи його

наказ є можливий до виконання дитині, чи його виконання вийде на користь вихованню. Найбільшою помилкою виховника, яка підриває його авторитет, є необдумане поступування, подиктоване нервами під враженням хвилини "за-гаряча". Охолонувши, виховник помічає свою помилку і старається її направити тим, що ніби то забуває про наказ або прощає провину. Думаєте, дорогенькі батьки, що ваша дитина не помітила вашої слабости і вашої ситуації без виходу? І чи вдруге ваш наказ буде виконаний? Нізащо! Дитина буде зволікати, бо батько забуде або простить. Де тоді ваш авторитет? Батько, мати мусять бути одновартісним виховним чинником. Мама не сміє заслонятися батьківським авторитетом і страшити дитину батьком: "Чекай, скажу татові!" Мама мусить сама рішитись і її слово мусить бути такою самою святістю, як слово батька. Вона не може дозволити на те, щоби в часі відсутности батька, діти ходили їй по голові. А як не стане батька, такі діти звичайно марнуються, бо мама не вміє собі дати з ними ради.

Дитина не сміє бути свідком нарад, розмов і суперечок між батьками, тим більше тоді, коли йде справа про її виховання. Батьки думають, що діти на нічому не розуміються, нічого не помічають. Це нам тільки здається, а дитина це інстинктовний психолог і критик. Найкраще помічаємо це в школі. Діти інстинктивно, підсвідомо орієнтуються, котрого вчителя треба шанувати, слухати та любити. Перед ним мають учні солодку учнівську тривогу, трему, а кожне його слово є для них святе. Діти підсвідомо відчувають, якого вчителя можна легковажити бути з ним за "пан-брат". Такого вчителя називають діти "добрим". Для нього не треба вчитися, його можна не послухатись, на його лекціях можна не уважати, але ці самі діти гогорять про такого вчителя, як про менш вартісного ви-

ховника. Ми виховники не раз не здаємо собі справи з цього, що ми є предметом постійної, підсвідомої обсервації наших вихованків, що наше поступування, кожний наш крок підлягає їхній підсвідомій критиці. Діти не вміють ще виразити свого осуду словами, вони навіть самі не здають собі справи зі своєї духової чинности, але інстинктивно перехиляються в бік авторитетного виховника. В наших емігрантських умовах, діти остають більшу частину дня під впливом чужих виховників. І коли наші діти помітять більшу педагогічну вартість чужого виховання, коли "дім" своїм авторитетом не буде в силі протиставитися і перевищити вплив чужих виховників, пам'ятаймо, що ті діти для нації пропали. Вони стануть чужим погноєм та здоровими осібниками для трансфузії "свіжої крові" в чужий дряхливий організм.

Щоб рятувати наші діти для нації, треба в першу чергу поставити на високому моральному poziomі наші родини. Любов і взаємна пошана між батьками (родичами), їхнє спільне порозуміння і консеквентне поступування в справах виховання, причиниться до досягнення авторитету і переважаючого впливу "дому". Мати не сміє зректися своїх прав виховниці в користь батька, батько ж не сміє "вмивати рук" від виховання. Вони обоє є одно! Одна думка, одне поступування, одна ціль!

Незгода в родині, неморальне подружжє життя, пиянство, клевета та осуджування ближніх, егоїзм, брак милосердя та співчуття для ближніх, нестійкість у національних, суспільних та релігійних почуваннях і т. п., чіпається дітей "як ріп'ях кожура" і рівночасно відчужує рідну дитину від батьків. Дитина бачить у своєму дальшому оточенні кращих людей. Вона мусить з болем свого дитячого серця признати, що її "дім", її батьки — гірші від других. Навпаки, дитина прилягає цілим серцем до "дому", який є для неї святиною, на-

ціональною твердиною, гордістю і... авторитетом.

4. Любов у родині.

Любов — це таке широке і всестороннє поняття, що не легко сказати, що саме любов. Кажемо, що діти люблять своїх батьків. Маленька дитина у своїй немочі та безрадності шукає опертя у найближчому оточенні й інстинктом своєї матеріальної істоти склонюється до батьків, які її кормлять, зодягають, піклуються нею. Оцей інстинкт збереження свого життя, свого існування, називаємо невластиво любов'ю дитини до батьків. Душа малої дитини ще настільки нескристалізована, що про справжню любов не може ще бути мови. У малої дитини підготовляється щойно підложжя до справжньої любови, а справжня любов формується з цією хвилиною, коли дитяча душа починає шукати стежок і зразків для свого оформлення. І знова цих зразків шукає dorостаюча дитина у своєму найближчому оточенні. Вона є немилосердним критиком своїх батьків. Вона слідкує за кожним їхнім кроком, аналізує на свій дитячий лад кожний їхній вчинок. Дитина хоче бачити своїх батьків найбільшим ідеалом. Як грубо помиляються ці батьки, які кажуть: "Воно ж має щойно 12 літ, ще нічого не розуміє". — Правда, така дитина не розуміє ще багато життєвих проблем, але вона своєю чистою душею вже підсвідомо відчуває бруд і гніль. Її душа вже болить, коли завважить цей бруд і цю гніль у своїх батьків. Ви, батьки, може і не уявляєте собі навіть, як ви раните душу власної дитини, коли між вами немає згоди, коли ви взаємно лаєте себе. Як дуже терпить дитина, коли завважить неморальне життя батьків. Вони тим самим брутально відштовхують свою власну дитину від себе. Тоді саме, коли дитина-юнак бажає знайти предмет гідний своєї чи-

стої любови, батьки своєю поведінкою, своєю байдужістю до душевних справ своєї дитини, браком заінтересування її душевними потребами відштовхують дитину від себе.

Один старший уже мужчина розказував мені таке :

” Найбільше терпіння моїй невинній душі (я мав тоді щойно 12 літ) завдали мені таки мої власні батьки. Я вже раніш несвідомо відчував, що між моїми батьками якось недобре. Щоденні лайки і сварки, взаємні проклони вражали вже тоді мою дитячу душу. Я не здавав собі справи з того, чому я втікав з хати, як батьки починали лаятися. Одного разу забрав мене мій шкільний товариш зі собою на вакації на село, до своїх батьків. Я перебував там цілі вакації в незвичайно погідній родинній атмосфері. Я не міг зрозуміти тоді, чому в цій простій селянській хаті мені так добре і так якось на душі спокійно, а в хаті моїх батьків-інтелігентів така гнітюча, важка атмосфера і завжди там моя душа стривожена. Раз я таки не видержав і запитався :

— Що ви робите, що у вас в хаті так добре і спокійно ?

— Ми маємо Бога в серці, сину ! — відповів батько могого товариша.

І хоч мені було тоді 12 літ, я став дошукуватися причин такої різниці між моїми батьками і батьками могого товариша. Батьки могого товариша взаємно себе шанували. Це були люди надзвичайно чесні, з вродженою інтелігенцією духа та педагогічним хистом. Батько могого товариша відносився до своїх синів, а мав їх чотирьох, як найсердечніший приятель і дорадник. Мама була для синів зразком лагідности та доброти, а для своїх двох донечок провідницею та напрямною. Я, навпаки, ніколи не мав приступу до своєї батька, бо або не було його дома, хоча в годинах вільних від пра-

ці він міг бути зі мною або він лаявся і ходив зашмарений. Я боявся його. Мама була холодна для мене. Замикалася в своїй кімнаті, де пересиджувала цілі години перед зеркалом, або шукала розривки поза хатою. Як дуже боліла мене тоді душа, що я не міг знайти тепла у власних батьків. Я мав враження, що я непотрібний їм, що я їм на заваді.

Коли мені було 16 літ, я вже добре розумів відносини між моїми батьками. В їхньому житті я знаходив таке, з чим моя юнацька душа ніяк не могла погодитися. Як дуже я бажав тоді духового проводу, як радо я пригорнувся би до щирого приятельського серця такого батька, якого мав мій товариш. Як дуже тужив я тоді за щирими порадами, вказівками, за теплим словом батька !... Мами вже тоді між нами не було, виїхала кудись, покинула мене. Я остався сам з моєю тугою в серці, з моїм жалем. Я не міг бути гордий за своїх батьків, так як мій товариш. Він був гордий цією святою; синівською гордістю.

— ” Батько мені так радив ”, — ” батько так сказав ”, — ” мама не дозволяє цього ” — як часто говорив це мій товариш, кладучи натиск на слова ” батько ”, ” мама ”. А я міг сказати : — Мій батько був п'яний і лаявся, мама втікла з другим.

— Ще сьогодні болить серце, як згадаю. В школі мав я деколи добрих учителів, — але вони, за працювані по самі вуха поправою шкільних завдань та приготуванням наступних лекцій, не знаходили часу для таких спрагнених любови душ, як моя. А таких мусіло бути більше.

Я, одинока дитина батьків-інтелігентів, був у своєму домі безрідний. Як дуже я зазирив до могого товаришеві, що він мав чесних батьків, мав братів, сестри, з якими міг жити щиро, сердечно. Він мав родину, він був багач в одній одежині, а я був безрідний нуждар в достатньому домі. Як дуже хотів я мати бодай одного брата ! Ду-

ша моя прагнула любови чистої, безінтересовної. Батько домагався від мене любови, учителі домагалися любови, але ні батько, ні вчителі не розуміли того, що "на милування нема силування". Вони не розуміли того, що предметом справжньої любови може бути тільки той, хто може заспокоїти голод і спрагу душі..."

Це подаю батькам під розвагу. Інстинкт самозбереження, який є вислідом немочі та непорядности малої дитини і який каже цій дитині шукати у вас тепла й опіки, не є ще любов'ю. Зов крови і споріднення, це теж ще не справжня, любов. Я назву це фізіологічною, матеріальною, природною любов'ю. Справжня, душевна, нематеріальна, духовна любов являється щойно у доростаючих дітей. Щасливі ті батьки, що зуміють заспокоїти душевну тугу своєї дитини, що зуміють стати предметом їхньої духовної любови. Ця душевна туга, це туга тої самої категорії, що туга до надземської Величі, це любов тої самої категорії, що любов Бога.

Оцей момент, коли у вашої доростаючої дитини зроджуватиметься туга душі до вищих ідеалів, ви, батьки, мусите підхопити і використати його, якщо хочете, щоб ваша дитина була гордою за вас, якщо хочете, щоб ваша дитина через вас пізнала й у ваших серцях знайшла Ідеал, знайшла Бога. Тісна сполука наших душ одним Ідеалом і одним Богом. — це щойно справжня любов.

5. Кари та нагороди.

В педагогічному поступуванні недосвідченого виховника кари та нагороди займають перше і найважливіше місце. Добрий та досвідчений виховник повинен уживати цих засобів дуже рідко. Часте примінування кари та нагороди доводить до тресури. Тресура добра для бездушної тварини (хоч і над цим можна спорити); але по відношенні до

дитини, з якої мусимо виховати вартісну людину зі шляхотною душею та бистрим розумом, такі засоби не можуть бути вживані без застанови і без поважної причини. Про самі поняття "кара" та "нагорода" можна би теж дискутувати. "Кара", "нагорода" — це поняття широкі та всесторонні, а навіть зглядні. Це поняття, які можна степенувати, вони є залежні від середовища, залежні від підмету та предмету.

Пригадаю тільки шановним виховникам, що є кари фізичні й моральні. Перші вже давно закинула новітня педагогія. Стосують їх ще деякі народи та деякі батьки, по традиції, з роду в рід. Моральні кари ще плентаються у сірому кінці педагогії, але й вони вже виходять з моди. На мою думку, кара фізична є рівночасно карою моральною, а моральна рівночасно й фізичною, тому одна і друга повинні бути стосовані тільки в остаточності, в крайній конечності. Але не треба думати, що цією остаточністю є понервування батька, його неопанування та його прудка вдача. Розумію, що дитина своїм поступуванням нераз може вивести виховника з рівноваги, але виховник, зріла людина, мусить себе вмить опанувати і розібрати справу на холодно. Він мусить перевірити, що спричинило злий вчинок або непослух дитини. Чия тут провина: дитини, виховника чи зовнішніх впливів? Якщо це на правду провина дитини, тоді треба нам застановитися, яких ужити способів, щоби вдруге таке не повторилося. Поганий цей виховник, який думає, що страх перед карою здержить дитину від злого. Дитина буде шукати всяких способів, щоби уникнути кари, але це ще не значить, що дитина зрозуміла, в чому вона провинилася і чому її вчинку не можна похвалити. Дитина все буде відрізнявати добро від зла тільки інстинктивно, інтуїційно. Вона підсвідомо вичуватиме, коли зробила щось злого і тоді старатиметься промовча-

ти, а як її питають, — скаже неправду, щоб заховати себе перед карою. Щоб зберегти дитину від подвійного в цьому випадку зла, виховник мусить старатись усякими способами відвернути заінтересування дитини питанням, яке веде її до злого, а звернути її увагу, її психічне наставлення на іншу ділянку, яка мусить сильніше заатакувати душу дитини, чим попередня. Є випадки, що дитина не-свідомо поповняє зло. Тоді виховник мусить освідомити, повчити дитину. Нераз бувають нарікання батьків, що дитина вже вродилася зла. Трудно сказати, що дитина приходить на світ зі злими нахилами. Можемо однак напевно сказати, що одна дитина скорше вчиться відрізняти добро від зла і є більше відпорна на зло від другої. В одній дитини розвиваються сильніше уподобання до злого або до доброго, чим у другої. Це вже завдання виховника звернути ці уподобання і талант дитини у відповідне русло не карами чи нагородами, а вмілим виховним підходом. Це не значить, що не вільно виховникові покарати дитину, коли він певний, що це необхідне. Я звертаю тільки увагу виховників, що кара не буде одиноким необхідним засобом. Те саме відноситься до нагороди. Для заохоти, для належного оцінення, треба нераз дитину нагородити, але також не за-гаряча, а по застанові та провіренню вчинку дитини. Пересада у винагороджуванню доведе до цього, що за кожний крок дитини будете мусити платити. Знаю випадки, де батько нагороджував дитину за це, що вона з'їла обід або написала шкільне завдання. До чого це доведе? Вже краще покарати дитину за те, що не з'їла обіду, ніж нагородити її за те, що з'їла обід, хоча й одне і друге невмісне. Здорова й голодна дитина радо їсть. Дитина не хоче їсти тоді, коли хвора або пересичена і її організм сам борониться перед переладкуванням шлунка. Тут кара чи нагорода ні при чому. Тут треба лікаря. Щоби змусити

дитину виконати свій обов'язок, батько каже: "Йду сьогодні з мамою в кіно. Напишеш завдання, підеш також з нами". — Інший виховник нічого наперед не обіцяє, тільки жде, щоб дитина само-чинно взялася до своєї роботи. Дитина зволікає. Лекції не вивчила завдання не написала. Батько виходить і на прашання каже до сина: "Йду з мамою в кіно. Ти останешся дома, щоб вивчити лекцію. Будь здоров!" — Самі тепер перевірте, котрий виховник поступив краще?

Тиняючись з краю до краю, з міста до міста, мали ми нагоду бачити виховні інституції чужих народів і напевно запримітили, що на заході ще в деяких народів існує в школах т.зв. "дисципліна", по-нашому "бук", фізичка кара. Це улегшує працю педагога, змушує дитину до послушності. Але чи знають ці педагоги, що станеться в душі дитини, яку вибив учитель в приязності товаришів? Чи знають вони, як понизили дитячу гідність? Чи знають ці виховники, що такий дім або така школа, де дитину б'ють, часто навіть не провіривши добре, чи вона завинила, не є нічим іншим, як дитячим концентраційним табором з усіма його страхіттями? І це мале, немічне сотворіння, нездібне ще до самостійного життя, мусить жити в такій "виховній" атмосфері цілими роками. Тому не дивуйтеся, що дитина говорить неправду, обманує, йде "поза школу" або втікає з хати. Це її самооборона перед "педагогами". Якби так ви, дороженькі виховники, могли подивитися на себе, як ви з почервонілим від злості обличчям, з буком або ременем в руці, в позиції "всемогучого пана" стоїте над немічним тількицем дитини, що дрожить і зі сльозами в очах цілує вас по руках і корчиться з болю, то напевно образ цього "педагога" викликав би у вас таке обридження, що ви самі себе зненавиділи б.

6. Чому діти говорять неправду?

Кожна дитина у своєму психічному заложенні є щира і правдомовна. Якщо б на розвій дитячої душі не впливали життєві умовини, вона ніколи не знала б фальшу, облуди та брехні. Життєві умовини дитини це дім, школа та найближче оточення. Перша брехня дитини родиться в хвилині самооборони перед гнівом і карою батьків і вчителів. Першим прогріхом дитини є брехня, але ця брехня не є впливом злої волі чи злих склонностей дитини. Вона є плодом нашого невмілого чи невмісного педагогічного підходу. Наприклад: дитина збила склянку і в своїй дитячій щирості прибігає з черепками до мами та розказує, як-то їй вихопилася склянка з рук, впала і збилася. Мама у своєму "виховному" запалі, замість вислухати дитину і спокійно її повчити, б'є її по руках або дає "бухняка" в плечі та дає обидливою лайкою. Дитяча душа дізнала першої життєвої невдачі, скорчилася перший раз від підсвідомого душевного болю. Дитина вже напевно в-друге не признається до вини. Вона буде шукати викрутку і самооборони в брехні. Самообороною перед немилими наслідками є теж брехливість учнів у школі.

Найсильнішим чинником, який впливає на розвій брехливості у дітей, є приклад батьків-виховників. Дитина не один раз переловлює своїх батьків на брехливості, а часто батьки самі вчать дітей говорити неправду: — "Як прийде тітка, скажи, що мами нема дома". — "Не кажи татові, що твій коник так дорого коштує". — "Я нарисую тобі рисунок до школи, а ти скажи вчителеві, що ти його сам рисував", — і т. п. Дитина пішла "поза школу", а мама пише посвідку, що дитина була хвора, щоб охоронити її перед немилими наслідками. Таких прикладів можна б навести сотки...

7. Дитячі мрії на яві.

Дитина ніколи не говорить неправди для самої насолоди; це вже привілей зрілих людей. За те в дитини в віці 8-12 літ виступає "брехня", спричинена "мріями на яві". Уява дитини в цьому віці така сильна та багата, що дитина переживає свої мрії так, як дійсність. Вона не вміє відрізнити уявних переживань від дійсних. Вона розказує про свої мрії на яві, як про пережиту дійсність. Дитяча уява "творить", тоді дитина розмовляє сама зі собою, уявляє собі всі вимріяні дієві "особи" біля себе. Вона розмовляє зі звірятами, з ляльками, навіть з предметами, у неї все те живе і має в її "мріях на яві" свою окреслену роль. Мрії того самого роду мають і старші, з тою різницею, що мрії старших є зв'язані з поважними життєвими питаннями і старші здають собі справу з того, що їхні переживання це мрії, а не дійсність.

Виховник не може ганьбити чи карати дитину за її мрії. Він повинен пильно прислухуватись до цих мрій, бо вони є зовсім здоровим, природним виявом психічного розвою дитини та її духового наставлення. У цих мріях пізнаємо, які є уподобання дитини та до чого вона має нахил. Мрії на яві мають тільки нормальні і здібні діти. Духово слабо розвинені цих мрій не мають. Досвідчений і добрий виховник зуміє використати ці дитячі мрії як дороговкази, кудюю треба повести виховну роботу. Хто не знає, як в таких випадках поступати, найкраще нехай залишить ці мрії їх природньому розвиткові. В ніякому випадку не можна нам уважати цих дитячих мрій брехнею і за це дітей ганьбити або карати. Не можна теж штучно скріплювати цих мрій, щоб вони не перетворились у хвору фантазію, а то й маняцтво. Не можна теж жадати від дитини, щоб вона розповідала про свої мрії, бо тоді дитина схоче "пописатися." і буде

вигадувати і брехати.

Найкраще в нашій виховній роботі придержуватися золоті середини. Не можна дитині на все дозволяти, але не можна теж в'язати її волі непотрібними заборонами, наказами та дорученнями, бо тоді виховаємо не самостійну, творчу індивідуальність, а тресовану, бездушну й непорадну істоту. Ми не знаємо, з якими життєвими труднощами прийдеться стрічатися нашій дитині. Треба її духово загартувати. Вона мусить вирости на чесну людину, що на її слові можна буде полагати, але одночасно ця нова людина мусить уміти стати на прохання злого долею і не дати собі "в кашу наплювати". Нехай дитина вже змалку привчається сама поборювати труднощі свого дитячого життя. Нашою виховною роботою треба тільки піддавати чесні способи боротьби та вказувати прості стежки. Мусимо тямити, що життя не буде гладити нашої дитини по головці, а перейде по ній, може зі ще більшою жорстокістю, як перейшло по нас.

8. Дух спротиву.

В школі я викладала українську та польську літературу. На одній лекції польської літератури була бесіда про тайні товариства філяретів та фільоматів і того ж самого дня на лекції української літератури була мова про Кирило-Методіївське Братство. Пару днів опісля запримітила я якийсь дивний настрій в класі. На продишках учні гуртками про щось дуже таємно та поважно розмовляли.

— "Скажіть, що сталося? Маєте якісь прикраси? Може яке нещастя?" — питаюсь учнів, але не дістаю ніякої відповіді.

— "Скажіть, бо робите мені прикрість цим браком довіри до мене". — Тоді один з учнів подає мені зшиток і жадає від мене слова, що не скажу нічого директорові. Не зшитку розмальований

блакитно-жовтий прапор і напис: "Блакитножовтий прапор" — тайне товариство учнів 7 класу Н-ської школи. У зшитку статут цього товариства. Успокоюю учнів, кажу їм, що чейже ж я ніякого лиха на своїх учнів не накличу. Я обіцяла їм, що перегляну їх статут, справлю його і допоможу їм у дальшій праці.

Статут цього грізного "тайного товариства" це був зовсім собі невинний статут учнівської організації, з тим, що учні мали все робити для України і з любови до народу. Вчитися для України, шкільну кімнату замінити з любови до народу, і т.п. Члени мають носити на одязі блакитно-жовті ленточки, на обгортках книжок та зшитків мають бути розмальовані блакитно-жовті прапори.

Другого дня кличу до себе "заряд" товариства і заявляю, що статут дуже "річево обдуманий", що така організація дуже корисна для учнів і для народу, але вона не мусить бути тайною. На таку організацію шкільні власті погодяться і члени можуть працювати зовсім явно.

Другого дня запримітила я, що запал моїх учнів остиг, а третього дня організація перестала існувати. Раз вона явна, не варто її організувати.

Одного дня я захворіла і в класу на мою лекцію прийшла інша вчителька. Вона не знала, чим зайняти учнів, і веліла їм співати, що хочуть. Учні вичерпали весь шкільний вокальний репертуар, а година тягнеться в нескінченність. Давай співати пісні домашнього репертуару, а далі пісні підпілля. Вчителька розлютилась, вибігла з класу, і як звичайно в таких випадках буває, цілий апарат шкільних зверхників пішов у рух. Директор, інспектор, візитатор з'явилися мов на рух чародійної палочки, і давай випитувати: хто співав, хто навчив цієї пісні? Переводжено з учнями слідство, списувано протоколи і скінчилося на тому, що пісню заборонено співати під загрозою виключення зі школи.

Але шкільні зверхники забули, що кожне потягнення, кожний крок учителя чи шкільних властей, це рівночасно виховний середник, додатний або від'ємний. Показалось, що в часі слідства вміло цю пісню дев'ять учнів. Опісля завважила я, що учні щось таємно переписують під лавками. Гуртуються по місцях менш доступних для вчителів, а разом з тим, то тут то там гомонить тихенько якась мелодія. До тижня вже ціла школа гуділа мелодією забороненої пісні, а в хвилях неприємності вчителя, мелодією і словами, що їх всі учні вивчили на пам'ять, та додали ще кілька нових стрічок, які ілюстрували випадок у школі.

Був час, коли в школі заборонили учням ходити до церкви. Ця заборона викликала якраз противний відрух молоді. Учні самочинно організували походи до церкви на Богослуження, організовано приступали до словіді, організовано брали участь у процесіях і т. п. Навпаки, все, що було дозволене й обов'язкове, не цікавило дітвори, не давало їм цього розкішного дрожання нервів, яке відчував їм їхній "дух спротиву".

Є виховники (батьки, вчителі), які використовують цього "духа спротиву" з метою влегшити собі поступування з дітьми. Наприклад, дитина не хоче їсти, вередує. Мама ставить на стіл їду і каже: "Не їдж цього, це не для тебе", а сама жде, щоби дитина зробила якраз навпаки, себто, щоби переступила її заборону. Мама тішиться, що дитина з'їла тарілку каші. А чи знаєш, мамо, як важко скалічила ти таким поступуванням душу своєї дитини? Дитина не послухала тебе, знехтувала твоєю заборону. Дитина вкрала те, що не було для неї. А ти, мамо, тішишся, що дитина з'їла тарілку каші? Твоє поступування неконсеквентне, бо в іншому випадку, якщо ти на правду схочеш, щоби дитина послухала твоєї заборони, а вона не послухає тебе, то що тоді? Раз за цей самий вчинок каратимеш,

іншим разом тішишся і сама даєш нагоду до зла: Чи твоя дитина знатиме вагу твого слова і твоєї заборони, супроти такого неодностайного твого поступування? Ти вщиплюєш сама в душу власної дитини того "духа спротиву", який інколи так фатально відбивається в нашому житті...

Дитина це личинка, з якої згодом має бути людина. Її тіло є відмінної будови від тіла зрілої людини, її внутрішні органи ще не розвинені як слід та не пристосовані до життя. А що ж говорити про душу дитини? Вона щойно твориться, так, як ведуть її виховники. Правда, є вроджені схильності у дитини, але вони теж у зародку і ми можемо впливати на їхній розвій або занепад. Кожне потягнення виховника залишає карб на душі дитини. Цей карб зарисовується щораз глибше та виразніше, а сума цих карбів — це вдача та характер нової людини.

9. Чому діти непослушні й уперті?

Дитина буде все послужна і буде підчинятися вашій волі, якщо ви зрозумієте, що вона має також душу та що ця її душа має також власну волю та власні сфери заінтересування. Чи дуже ви любите, як у хвилині, коли ви всіма своїми думками та всею душею заняті якоюсь працею, — це хвилинка, ще хвилинка, ще дві, і ви досягнете те, до чого змагали, — приходить до вас хтось з пропозицією принести води, або нарубати дров, чи хочби тільки з'їсти обід або піти до кіна? Чи дуже радо ви його послухаєте? Пам'ятайте, що дитина теж працює над розв'язкою якоїсь проблеми. Ці всі забави, які собі дитина сама придумує, це саме праця над розв'язкою якогось важного для неї дитячого питання. Дитячі мрії на яві, це теж праця дитини в сфері її заінтересування. Дитина цілою душею занята працею та змаганням до розв'язки, а ви в той час наказуєте їй подати

вам черевики, по які самі можете без труду сягнути рукою. А наказуєте просто тому, щоб заспокоїти своє фальшиве поняття батьківського авторитету. Зовсім ясне й оправдане, що дитина вас не послухає. Під загрозою кари вона з великою неохотою сповнить ваш наказ, але це не буде послух, це буде капітуляція слабшого, а з вашої сторони це буде вимушення і насильство. Таким поступуванням не виховаєте послушної дитини, а виховаєте раба, який виявлятиме свій спротив упертістю.

Є хвилини в житті дитини, коли вона скучає, нудьгує, не знає, чим зайнятися. І якщо це нудгування не є спричинене недугою, дитина дуже радо сповнить ваш наказ, навіть буде відгадувати ваше бажання. Якщо у вашій праці поміч дитини є потрібна, ви своїм педагогічним поступуванням повинні впровадити дитину у вашу працю, у ваш круг ділання. Не грозьбою, лайкою і бійкою, а шляхом зацікавлення вашими справами. Так як учитель, що зуміє у дітей збудити заінтересування своїм предметом, може без труду досягнути високі пости в науці, авторитет і послух, так і батьки дома тільки таким способом здобудуть собі послух і поміч дитини.

Виховник мусить собі усвідомити, що дитина має свою дитячу мораль і свою дитячу рідність. Дитина не послухає вас, якщо ваше жадання протриває її моралі та гідності. Виховник мусить слідкувати за всіма проявами душі і тіла дитини, щоб його воля, його наказ, його жадання були пристосовані до кожної спроможності дитини.

У фізичному та духовому розвою дитини є окремі періоди підвищення та зниження спроможності. Дитина росте, її змисли вдосконалюються, мозок карбується, усталюється вдача, прибуває інтелігенція. Прибуває щораз більше клітин у її організмі, а тим самим ускладнюється процес життєвої організації в її дитячій істоті. Вже такий усім знаний

приклад, як недиспозиція дитини в часі, коли вона дістає зуби, може переконати кожного, що прибуток нових клітин, а навіть цілих фізіологічних органів, мусить у тому часі впливати відемно на спроможність дитини.

Дитина підлягає періодичним недугам дитячого віку, про які недосвідчені батьки навіть не знають. Дитина сама не здає собі справи з того, що вона хвора. Така дитина тоді нудьгує, усюди зле, вона вередує, вона похопна до плачу, вона вперта. Багато, багато проявів її ненормального стану здоров'я ми беремо на карб її злої волі.

Є випадки, коли дитина відповість батькам: " Мені не хочеться!" Вибачте, це вина вашого виховного поступування або недоглядення чужих виховних впливів на вашу дитину. Послух дитини в'яжеться тісно з авторитетом батьків.

Ще пару слів про вперті діти. Є діти вперті у своїх власних стремліннях та постановах. Це дуже гарний, хоч тяжкий, матеріал до виховання непересічно вартісної людини. Є теж упертість дитини, викликана змінами в організмі, або виплекана власним чи чужим впливом.

Консеквентне та авторитетне поступування з дітьми, знання розвою та проявів дитячого організму та душі дитини, і любов без перечулення, любов, що бачить майбутність дитини, а не сьогоднішній тільки день, оце ті конечності та засоби, які улегшують вашу виховну роботу.

Людська душа, а тим більше душа дитини, така складна, що її треба добре й основно пізнати, щоб мати на неї вплив і виховати. Нераз одним однісіньким словом, яке ви скажете в пору, одним щирим і сердечним поглядом, досягнете більше, як виголошуванням "проповідей" чи "рефератів" тоді, коли дитина є в духовій або фізіологічній недиспозиції. Добре пізнайте свою дитину, вглибіться в її невинну душу, шукайте причини непослуху й опору не

тільки в самій дитині. Розважте та перевірте добре своє поступування з дитиною. Керуйтеся здоровим "хлопським розумом", якщо не маєте фахового педагогічного знання. Піддайте під безсторонній осуд вашої совісти моральну вартість вашу і вашого дому. Відсуньте від дитини чужі сторонні впливи. Не сороміться порадитися фахових людей у справах виховання, а напевно влегшите собі працю, бо "діти ховати, то камінь глотати".

10. Чому діти ліниві...

В листах, які наспіли до мене, читаю таке: "Моя дитина не береться до ніякої путньої праці і хоч йому вже десятий рік, він до книжки лінивий"; або: "Мої емігрантські засоби не дозволяють на це, щоб купити дитині іграшки. Воно бідне робить коника зі стільчика, пускає на воду в мидниці кораблі з коробок із сірників. Жаль мені, що в магазинах стільки дитячих іграшок, а моя дитина їх не має..."

Ще в Рідному Краю я намагалася переконати виховників, що лінивість, ледарство, лінтяйство, чи як би ми це назвали, як зла прикмета людини, — не існує. Лінивість — це симптом якоїсь фізичної або духовної недуги. Немає людини, а тим більше дитини, яка сиділа б або лежала б бездільно тільки для самої насолоди безділлям.

Найкраще піддати обсервації самого себе. Не раз і не два завважили ми напевно, що бувають в нас такі хвилини, коли нас "робота не береться", коли нам "не хочеться" щонебудь робити. Навіть на прохід не маємо охоти, ані на шклянку пива чи на бріджа. Просто, "не хочеться", та й годі. Положився б тоді найкраще і не думав би про ніщо, або сів би собі та глядів би на дим цигарок. А деколи навіть і це приходить людині важко. Найрадше тоді хотілось би не існувати. Чому воно саме так? Це

ясно, щось у нашому організмі, чи в нашій душі, зрушилось, чогось не достає, або чогось забагато. Не достає поштовху для нашої енергії, яка виявилась би пружністю організму, охотою до праці, до чину; або забагато зужитого матеріялу, який затроює наш організм, і це затроєння виявляється охлялістю організму, безчинністю думки. Затроєння виступає у кожній перетомленої або недужої людини. Відпадає тоді бажання всього. Тоді не хочемо навіть дивитися, не можемо навіть слухати. Найрадше шукаємо тоді спокою, самоти, заплющуємо очі. Як тільки крихітку хворому полегшає, він починає розмовляти, випитуватися, цікавиться, береться до читання, в нього пробуджується чинність думання, фантазія починає працювати. Те саме виступає тоді, коли ми духово перетомлені. Здається нам, що ми здорові, ніщо нас не болить, ніщо не дошкулює, а охоти до праці немає. Недавно ми були меткі, бадьорі, енергійні, аж тут ні з цього ні з того кудись дівається гумор, опадають руки, опановує нас "лінь", так само, як грипа або інша яка недуга. Лінивість — це ознака перетоми.

Виховники! Затямте, що ці самі об'яви перетомлення виступають і в дитині і то багато частіше ніж у дорослих. Дитина працює фізично і духово, в порівнянні зі своєю спроможністю, набагато більше й інтенсивніше, чим доросла людина. Для дитини, ціле її оточення - це відкрита книга, книга глибоких філософічних проблем. Кожна праця старших, яку дитина завважує та обсервує, це для неї показова лекція. Кожний власний рух дитини, кожна її забава, кожна її праця, - це експеримент, який вимагає від неї великого скупчення уваги та напруження фізичної та духовної енергії. Ми, дорослі, маємо хвилини відпочинку, бо все довкруги нас уже нам добре знане і зрозуміле. Але у дитини інакше. Для неї все нове, все цікаве, вона все вивчає, затамлює, думає, себто з даних творить висновки, хоч вона й несвідомо.

ма цього велетенського розумового процесу, який відбувається в її мозку. Зовсім зрозуміле, що мусять прийти для дитини хвилини перевтоми і бажання бездільності, бо це ж природня самооборона. Чи це лінивість, ледарство?

Дуже часто буває таке, що дитина ніяк не хоче займатися шкільними працями, або домашніми чи господарськими справами, а видумує собі всякі ігри, забави і в них затоплює цілу свою дитячу думу. Виховник каже: — “Дитина лінива, до праці не береться”. — Чи справді це лінивість? Чи ви застановлялися коли над велетенським значенням цих дитячих самочинних забав? В цих забавах росте інтелект дитини, розвивається її винахідливість, ініціатива, самостійність, самопевність, збагачується її досвід, виробляється зарадність і остаточно вдовілля і радість, — одним словом життєздатність.

Не журіться, батьки-виховники, що не маєте за що купити дитині іграшок. Готові, куплені, хоч як складні та гарні, іграшки не вдовольняють дитини. Прекрасним візочком чи автом грається дитина короткий час. Її цікавить механізм, кольори і т.п., але опісля вона вертається назад до свого “авта” з крісла або лавочки. Дівчинка дуже зрадіє купленою гарною лялечкою, що заплющує очка, але до ліжечка на ніч бере з собою лялечку, яку вона собі зробила з макогона та подушинки, бо це ж її дитина, рідна дитина її уяви. В купленій іграшці подаємо дитині готовий екстракт. Творчість дитини не має вже поля до попису. Натомість уява дитини працює цілою силою тоді, коли вона заворожує крісло на авто, коробочку на корабель, прутик на коня.

Чи це лінивість або брак зацікавлення?

Знаю таких виховників, що придумують дитині щораз іншу працю, аби тільки не дати їй можливості ані часу на забаву. Найбільше такими працями замучують виховники малих дівчат. Від ранку до

вечора дівчинка має роботу в школі і дома. То лекцію відробляє, то шие, то плете, змиває посудину, колише дитину, двигає її на своїх ще немічних руках, usługує другій рідні. Мовляв: “Нехай привчається до праці, нехай не лінтяїть”. З такої затовченої дитини виростає “раб”, завжди невдоволений, завжди готовий до бунту. Це не буде людина ініціативи; людина свободної думки, людина шляхотних поривів. Така людина, коли вирветься з батьківського дому “на волю”, звичайно стає жертвою світових приман.

Я вже казала попередньо, що дитину мусимо втягати до практичних занять, але треба до цього підходити вміло й методично, розбудити у дитини цікавість і зацікавлення даною працею. Треба однак тямити, що й на дитину приходять хвилини духової чи фізичної депресії і то частіше, ніж ми собі уявляємо. Треба тоді дати дитині можливість відпочити, дати їй час для неї “самої”, а не ганьбити за лінивість.

Часто буває так, що дитина не має охоти до даної праці, але натомість добре вивязується з іншої. Нехай же ж дитина йде за своєю спеціальністю, допоможіть їй у тому напрямі, а не ганьбіть за ледарство при праці, якої вона на любить, або до якої не має талану. Чи назвемо це лінивістю, коли дитина цілими годинами пересиджує над кресленням та малюванням і чується щасливою в своєму “малярському ателіє” серед товпи моделей, що стоять у її дитячій уяві? Чи це лінива дитина сидить пів дня над малим черв'ячком, перекидає його пальчиком з боку на бік, присипає його піском, загороджує йому дорогу, поливає його водою, досвідчує, експериментує, підглядає, обсервує? Не можна цього назвати лінивістю. Це велетенська праця у відкритій зоологічній чи ботанічній лабораторії. Можна би навести тисячі таких прикладів, але ніяк не можемо назвати цього лінивістю чи

марнуванням часу. Чи ви знаєте, що діється в голові дитини, яка лежить у садку на траві і дивиться на небо? Що діється в голові юнака, який у чистому полі підставив свою чуприну під буйний вітер? Чи знаєте, які почування воруються в серці дівчинки, що носить свою лялечку на руках? Чи це лінивість? Не хочу цим сказати, що треба дозволити дитині розвиватися самопас, але не можна категорично заборонити її дитячих уподобань, ані ганьбити лінивістю її духових процесів. Навпаки, треба піддержати природний процес розвою дитини та спрямувати його у догідне русло. Певля, часом стрічаємо дітей крайньо байдужих на все, що діється навкруги них; вони отяжілі, плаксиві, сумні, з невиразним поглядом очей, що радше нагадує погляд бездушної тварини; їх не цікавить ніяка забава. Це діти аномальні психічно; або фізично та психічно водночас. Чи можемо сказати, що вони ліниві? Ні, вони каліки. За вроджене або набуто каліцтво не можна ганьбити, а треба радше співчувати такій дитині. Треба відрізнати здекларованих духових калік від дітей спізнених у духовому розвою. Діти спізнені ще не пропащі. До них треба багато терпеливості та вирозумілості виховника, а вони в своєму часі доженуть нормальних дітей.

11. Де діток сім, там щастя всім!

Дуже часто чуємо нарікнення батьків, що з донькаму клопіт; мовляв, краще мати синів. Батькам здається, що з хлопцями "легша праця". Одягнеш сяк-так, як не треба, мовляв, його доглядати. Прийде пора, вибетесь вгору. А що в душі у нього за цей час вашого недогляду загноздилося, це вам, батьки, байдуже? Хто має на нього вплив, це вам теж байдуже? — Це ж хлопець, вінка не потеряє; а життя найкраща школа! — така звичайно ваша відповідь. Брр! Яка гидь! Вам, батьки, здається,

що ваш син у такій жорстокій гнільній школі не потеряє свого вінка? Бачу вже ваш іронічний усміх, шановні Читачі. Але вірте мені, що хоч люди цього назверх не побачать, як вінко вашого сина покотився з його голови в болото під ноги товпи, і ви самі не побачите і не знатимете того, але він сам знатиме добре, що він потеряв свою честь, що він уже не той, що колись. Йому це буде боляче, йому буде соромно перед самим собою. Добре, якщо йому остогидне його перший незаконний крок і на цьому буде кінець злону, але як він набере уподобання у такому житті, то що тоді? Тоді в його очах пропала і ваша честь, бо він міркою цієї гиді мірятиме і тебе, батьку, і тебе, мамо! З вінком вашого сина пропала ваша честь і його віра у ваше прикладне подружжя. І хоч би ти, батьку, не знати як запевнював його, що за твоїх юнацьких літ було "інакше", він тобі буде у вічі сміятися. Адаже ж ти сам створив для нього таке життя. Твій недогляд, твоя байдужість є одночасно тихою згодою на те, що твій син робить.

Педагогічні досліди виказали, що в родинах, де є більше дітей, де є сестри і браття, хлопці виходять зі шляхотнішими почуваннями і ніжнішою вдачею, дівчата непомітно набирають дещо мужеських прикмет, а саме — притомности духа, зарадности, відваги і т. п. Спільне пожиття братів і сестер впливає теж додатньо і на фізичний розвій одних і других. Час переходу з дитячого віку в юнацький минає легше й більш незамітно. Немає нездорової цікавості, яка дуже часто скривляє душі та ускладнює фізіологічний процес дозрівання одинаків. Очевидно, в тому часі жде батьків важка виховна праця. Діти — не бурян! Капусту підгортати, і поливати, і доглядати треба; як хочеш мати з неї хосен, і не хочеш, щоб черва сточила її перед часом! А дітей мали б ми залишити без догляду, кинувши їм шматок хліба й одіжу, а виховання мали б ми

обмежити до тресури в товариській поведінці? А може будемо ждати, аж наші діти у віці дозрівання попадуть під освідомлюючий вплив несподіваних чинників? Признаю, що праця над статевим освідомленням юнаків дуже ніжна і при цьому неприємна для батьків, і тому, мовляв, — “нехай цю роботу хто інший за нас зробить”, або — “життя само навчить”...

Але ніхто інший, тільки батьки відповідатимуть за знівечене щастя дитини. І тому батькам треба підготуватися до праці над освідомленням дитини і підготовляти до того свою доростаючу дитину. Не можна залишити її у несвідомості аж до цієї хвилини, коли вона не знатиме, що з собою почати. Доростаюча дитина мусить знати, що прийде хвилина, коли вона перестане бути дитиною і коли вона сама стане відповідати за свої вчинки. Саме в той час батьки мусять стежити за всім, що може мати вплив на формування юнацької душі. Товариство, театр, кіно, лектура, школа, кожний крок сина чи донечки, все мусить бути під стислою контролею батьків. Ця контроля не сміє бути шикануванням, шпигуванням, недовір'ям та поневолюванням вихованків. Ваше попереднє поступування у вихованні повинно було виробити у ваших дітей повне довір'я до вас. Вихованок тоді сам охотно піддасться вашій контролі, ви будете його щоденним сповідником, його повірником, його найщирішим приятелем. Коли вже ваші діти стануть юнаками, не можна їх тримати у великій віддалі від себе. Ця віддаль, цей фальшиво понятий батьківський авторитет, віддаляє юнаків від родини та виштовхує їх на вулицю, де вони знаходять більше свободи та віддруження від “авторитетної” атмосфери дому. Батьки повинні жити зі своїми дітьми-юнаками у тісних дружніх зносинах. Тоді саме формується у доростаючих дітях справжня любов і довір'я до батьків. Любов малої дитини це власти-

во не любов, а інстинкт самозбереження. Справжня любов виступає щойно після зрозуміння і пізнання вартости своїх батьків. До цього повинні батьки довести юнаків своїм теплим, сердечним поступуванням, тактовним і вмілим освідомленням та поступенним впровадженням їх у світ дорослих людей. Зрозуміти душу доростаючих дітей, дати їм морально-релігійні основи, огріти їх приятельським теплом, створити для них привітну атмосферу родинного дому, - оце перші завдання й обов'язки батьків по відношенні до їхніх доростаючих дітей. Якщо ви, батьки, вповні відповіли оцим своїм обов'язкам, це буде найкращою запорукою, що ваші діти не попадуть під чорні впливи, бо ніхто так добре не зможе оцінити моральної вартости свого дому, як свої власні доростаючі діти.

Нераз дивуємося, що в одній родині багато дітей, і синів і доньок, і всі вони знайшли в суспільності відповідне становище, всі задоволені: доні повиходили заміж, сини подружилися, всі живуть чесно. А в другій родині одна дитина, донечка, а йде їм якомось мов з каменя. Здавна вже відоме, що діти-одинаки є зле виховувані. Вони розніжені, розхимеровані, вони хочуть, щоб світ кругом них ходором ходив. У віці дозрівання вони нестерпні навіть для власних батьків. Вони горді та зарозумілі на себе, але опісля з ними діється так як з тою квіткою, що вихована у теплиці буйно завітне, а винесена на двір, в'яне і сохне. Життя приносить таким дітям розчарування і ломить їх. Найбільшу кривду роблять батьки своїм одинакам, коли стараються залишити їх одинаками...

“Де діток сім, там щастя всім” — це глибока педагогічна філософія нашого народу.

12. Релігійне та патріотичне виховання

Релігійне виховання починається від першої хви-

лини життя дитини, від цієї хвилини, коли мама накреслить на чолі новонародженої істоти перший знак хреста. Дитина несвідома ваги цієї хвилини, але свідомі цього батьки. Вони цим знаком хреста надали напрям вихованню своєї дитини. Дитина від першої хвилини виростає в товаристві релігійних батьків і звикає до релігійного духа й релігійних практик так, як звикає до денного світла, як звикає до обличчя мами й батька, як звикає до всіх проявів щоденного життя. Релігійне життя не буде для неї чимсь накиненим, штучним, воно буде таке природне й кінцеве, як природні й кінцеві є всі інші прояви життя. Віра, пізнання Бога, релігійні практики, усе це росте й степенується у дитини разом з розвоєм її розуму й душі. Зразком, прикладом і дороговказом для неї стає її родинний дім, її батьки.

Але треба зважати, щоби релігійні почування були здорові. Релігійне виховання не може обмежуватися до зверхньої форми. Вивчення молитов, сповнювання практик релігійних, знання релігійних догм, це тільки форма та теорія, які є потрібні, але які не є ще самим змістом християнства і не свідчать про життєздатність та вартість душі нашої дитини. Треба зблизити душу дитини до Христа. Любов, згода і єдність в родині, любов ближнього, почуття справедливості, милосердя, правдомовність, стійкість і інші високі християнські чесноти зближують наших вихованків до найвищого поняття, — до Бога.

Батьки дають дитині перші початки релігійного виховання. Вони теж своїм прикладом і авторитетом віддержують та закріплюють релігійного духа дітвори. Опісля релігійне виховання переймають душпастирі і катехити.

Релігійне виховання сприяє патріотичному вихованню. Сповнювання практик релігійних не тільки зближує дітей до Бога, але вчить їх також поша-

нування приписів та законів організації.

Родинний дім мусить бути для дитини рівнож зразком патріотизму. Обстановка хати, звичаї, обичаї, мова, поведінка в рідній хаті, все те мусить свідчити про любов свого краю, свого народу. Пошанування авторитету національного чи державного проводу, пошанування законів та виконування національних повинностей, любов батьківщини аж до самовідречення, — все те повинна бачити дитина у своїх батьків, все те вона повинна вчитати в лектурі, яку піддають їй у свій час виховники.

Батьки мусять стежити за тим, щоби патріотизм не виродився у шовінізм, що є нездоровим явищем. Любов батьківщини не виключає справедливості та пошанування слухних прав інших народів. Тільки здоровий патріотизм дає здорове національне життя, тільки здоровий патріотизм творить здорові і життєздатні державні організми. Всяка пересада є так само нездорова, як і браки. Стати без застережень в обороні батьківщини і її святих прав, не є пересадою, а здоровим і природним явищем. Але не признавати нікого і нічого понад власний нарід і власну батьківщину, мовляв, — “хто не українець, той наш ворог”, — це вже нездорова та шкідлива пересада. Байдужість до справ свого народу, батьківщини й держави, це теж нездоровий брак шляхотних патріотичних почувань. Хиткість і безхребетність батьків у справах релігійних і патріотичних свідчить про їх малу моральну вартість; а відомо, що які батьки, такі звичайно й діти.

Нам треба виховати здорових і гідних патріотів свого народу. Тому нехай батьки перевірять та безсторонньо оцінять свої релігійні та патріотичні почування і свою громадянську вартість, щоби могли відповісти великому завданню виховання в боротьбі за душу дитини.

13. Яке звання вибрати дитині ?

Передусім треба подбати, щоб ваша дитина вийшла з-під ваших рук "людиною". Виховати дитину на двоножну тварину не трудно, але вивести дитину в "люди", це святий обов'язок батьків, які вже тим самим, що дали дитині життя, є зобов'язані довести діло до кінця і зробити з неї людину. Наші селяни казали : "Аби чесна людина, а далі що Бог дасть". Це по-часті правда, але не все. На це Бог настановив вас батьками, щоб ви потрудилися над нашими дітьми і дали їм можливість і спосіб чесно здобувати щоденний хліб.

У звичайних умовах життя справа підготовки дітей, а опісля-молоді, до майбутнього звання є остільки легша, що дитина нормально у своєму часі набуває потрібної загальної освіти, перед нею стоять отвором різні фахові поради, фахові школи, університети, академії, курси і т.п.

Що ж робити батькам на еміграції ?

Як всюди так і тут, завданням батьків, які думають про вибір звання для своєї дитини, є підглядати уподобання й нахили дитини, щоб опісля легше було спрямувати дитину до відповідної підготовки. Ради Бога, не пхайте сина чи донечки силоміць до звання, до якого вони не мають ні талану ні уподобання. Батько хоче мати сина конечно лікарем і витрачує майно й енергію на те, щоб син по довгих роках муки став лікарем-партачем та вбивником соток хворих. Батько пхає сина силоміць за професорську катедру на те, щоб він виховував тисячі духових калік, або силує його бути священником, тоді як син зовсім не має до цього покликання і не тільки людей, але й себе не зуміє повести до спасення. Скільки в нас таких знівечених таланів, а вслід за тим невдоволення з життя, огірчення і нарікання на долю і на людей !

В нашому народі таких випадків багато більше, як у других народів. У нас був і є нестримний і конечний гін до творення кадрів інтелігенції, якої в нас все бракувало. Ми нація молода і, на наше горе, перебуваючи довгі століття під чужим володінням, ми мали обмежений вступ до шкіл і тому вишкіл нових рядів інтелігенції йшов у нас дуже пиняво. До того ще покутувало в нас фальшиве уявлення про те, кого слід називати інтелігентом. Інтелігентом у нас уважався той, хто мав вищі студії, хоч дуже часто він інтелігенцією зовсім не грішив. Сьогодні слідний у нас деякий зворот в тому відношенні. Батьки стараються дати дитині середню освіту й ремесло. У нас є вже ремісники, купці та промисловці з середньою, а навіть вищою освітою. У цих людей панує повне задоволення і радість з життя, достаток і незалежність. Мабуть не знайдемо батьків, які не хотіли б запевнити цього своїй дитині.

У кожної людини є в більшій або в меншій мірі інтелігенція думки та інтелігенція змислів. Ці дві якості інтелігенції можуть бути розміщені в людині у різних комбінаціях. Є люди, в яких інтелігенція думки більша, інтелігенція змислів менша. Це так звані науковці-теоретики, люди повні помислів, плянів та ініціативи, але їм бракує практичного орієнтаційного та організаторського змислу і тому їхні нераз навіть геніяльні думки остають тільки думками. Люди, в яких переважає інтелігенція змислів, негайно реалізують свої власні думки і пляни та ще й підхоплюють чужі думки і впроваджують їх у життя. Такі люди дуже скоро вибиваються на перші місця. Такі люди це добрий матеріал на ремісників, купців, промисловців, мистців, інженерів, організаторів. Люди, в яких рівномірно позложена інтелігенція думки і змислів у нормальній кількості, стають в житті нормальними середняками, симпатичними типами, їм добре з

людьми і людям добре з ними, вони швидко пристосовуються до життєвих обставин, швидко привикають до кожної праці і знаходять в ній задоволення.

Від кількості і якості вродженої інтелігенції залежить талан людини. Є діти, в яких інтелігенція розвивається і росте дуже скоро. Це залежить від вродженої вразливості та ніжності мозкової субстанції. Це так звані здібні діти. Навпаки діти, яких мозкова субстанція менше вразлива, це т. зв. діти "тупі". Є діти, в яких мозок дуже мало вразливий: це діти, які розвиваються розумово дуже пізно. Вкінці є й такі діти, що умово зовсім не розвиваються.

Всі ці люди, що виростуть з цих дітей, мусять знайти для себе місце на землі, мусять уміти знайти собі шматок хліба. Рівномірно з розвитком інтелекту дитини виступають уподобання та нахил до тої чи іншої ділянки праці, які даються вичути вже в дитячих самочинних працях та забавах, а в молодечому віці виступає природний гін до теоретичного й практичного студіювання даної ділянки. Оце все мусять батьки підглянути і піддержати та влегшити вихованкові студії чи практики. Чим більше збагачується життєвий досвід вихованка, тим більше розвиваються, а навіть змінюються його уподобання, але вони остають все під одним і тим самим кутом нахилу талану дитини.

В молодечому віці на вибір звання впливає дуже часто амбіція вихованка, або життєва конечність. На перше можуть батьки поради́ти і відповідним та тактовним поступуванням справити погляди вихованка. Гірше вже з життєвою конечністю. Вихованок виявляє небуденний талан до музики чи малярства, а матеріальні засоби батьків не дозволяють на зреалізування пляну. Що тоді? Тоді треба підібрати для вихованка звання, яке буде бодай частинно заспокоювати жадобу його талану,

або яке дасть йому час і можливість попри працю на хліб, працювати теж для "себе". Якщо це дійсно правдивий талан, він не змарнується. Правдивий великий талан, чи сьогодні чи завтра, виявить себе. Правдиві великі талани ніколи не марнуються. Марнуються середні талани, які при відповідному веденні і сприятливих умовах можуть розвинути-ся на більші.

Щоб вихованкові не замкнути раз на завжди вступу до вищих шкіл, батьки повинні всіма силами стриміти до того, щоб діти, які виявляють бодай достаточні здібності, покинули середню школу. Тим самим вони набудуть загальну освіту, будуть свободніше обертатися серед суспільности та не будуть мати почуття меншевартости. Почуття меншевартости гірше впливає на людину ніж брак талану. У наших скитальських умовах наш доріст не мав можности набути середню освіту. Минають літа за літами, час би вже подумати про підготову юнака до якої праці, бо життя застукає його не-підготованого, а він не має ще середньої освіти. Дайте юнакові негайну підготову до праці на хліб, а попри те подбайте, щоб він мав нагоду доповняти свою освіту дома та складати іспити в публичних школах. Не допускайте до того, щоб доростаючий хлопець чи дівчина ходили собі безчинно, бо це їх деморалізує, це створює типи суспільних галапсів, безвартісних людей.

Суспільності є потрібні люди праці. Так само є конечний швець, кравець чи столяр, як лікар, учитель чи суддя. Кожна праця є рівновартна. Ціни-мо людину не після того, як у працю вона виконує, але як у працю виконує, ціни-мо її по її моральній вартості. Наглядний доказ: між нами є професори, учителі, священники, інженери, що стали до роботи поруч робітників у копальняних шахтах, при цегольняних печах, при господарській роботі, — і це ні на волос не зменшило їхньої вартости, навпаки збіль-

щило, бо вони доказали свою життєздатність, свою моральну вищість. Деякі з них при ремісничому варстаті “віднайшли себе” і чуються задоволені.

Батьки, підготовляйте своїх дітей до праці ! Нам треба людей праці !

Imprim. VAN HOLDER
Hérinnes — Brabant